

СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ С РЕЗЮМЕТА НА

ГЛ. АС. Д-Р. ДЕЯН СТАТУЛОВ,

УЧАСТНИК В КОНКУРСА ЗА ЗАЕМАНЕ НА АКАДЕМИЧНА ДЛЪЖНОСТ
ДОЦЕНТ ПО КИНОЗНАНИЕ, КИНОИЗКУСТВО И ТЕЛЕВИЗИЯ
(ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРСКОТО КИНО: АРХИВИ И ИНСТИТУЦИИ),
ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ 8.4. ТЕАТРАЛНО И ФИЛМОВО
ИЗКУСТВО

ХАБИЛИТАЦИОНЕН ТРУД – ПУБЛИКУВАНА МОНОГРАФИЯ:

**„(Пре)поръчани филми. Пропагандни практики в българското кино.
1944-1989.“ Локус, 2023, ISBN: 978-954-783-384-5, 186 стр.**

Резюме:

Настоящата монография има за цел да разгледа механизмите, средствата и институциите, чрез които се осъществява пропагандата в българското кино (в частност игралното) в България. Това е първо по рода си изследване, което без да претендира за изчерпателност по темата, се опитва да разгледа процесите на киното в България от гледна точка на идеологическия и пропаганден канон по времето на неговия социалистически период. Инструментариум в настоящото изследване са не само намерените архивни документи, но също и текстове на колеги, работили върху избраната тема. Монографията се фокусира върху водещите институции и основни механизми, които се използват за прокарване на комунистическата идеология най-вече със средствата на игралното кино, като документалистиката е засегната частично, защото е тема за отделно изследване.

Трудът е разделен на шест глави, като първата е уводна, а последната – заключение. Библиографията оперира с 125 източника – академични статии, студии, монографии, текстове на оперативната критика на наши и чужди изследователи, както и архивни материали. Накрая е приложена филмография на цитираните в книгата филми. Бележките под линия са 165 и предлагат на читателите задълбочени, уточняващи и коментиращи препратки. В края на книгата са публикувани архивни черно-бели снимки на някои от най-

известните пропагандни филми, предоставени от Българската национална филмотека.

В първата глава на монографията с помощта на интердисциплинарен подход, се въвежда идеята за понятието пропаганда, нейното историческо развитие и съвременни ѝ проявления от културологична и социологическа перспектива. Преди да се разгледа проблема за пропагандата в българското кино и как работят институции определени за това, авторът предлага обобщено определение за понятието „пропаганда“, което характеризира самата концепция за пропаганда, и въз основа на тях дава на това явление общ характер и дефиниция, които да служат като отправна точка за по-нататъшни изследвания на този проблем в полето на българското кино. Пропагандата като социална технология за масово убеждаване има множество дефиниции, като най-общо тя може да бъде определена като социална технология за систематично налагане и поддържане на идеи и ценности от личности и/или групи хора, свързани в организация, върху масовата публика с цел управление на възприятията ѝ. Друга дефиниция за пропагандата я определя като разпространяване на идеи с цел убеждаване на хората да мислят и да действат по определен начин и за определена убеждаваща цел. Пропагандата може да бъде дефинирана и като преднамерен опит за влияние върху общественото мнение чрез предаване на идеи и ценности за определена убеждаваща цел, която е била съзнателно измислена, за да служи на собствените интереси на пропагандиста, пряко или косвено. Информацията в едно отворено и затворено общество работи по различни закони. В едно затворено общество се тиражира само разрешена информация, която се следи от специална институция за цензура. Това общество оцелява само защото вътре функционира само разрешена информация. Носителите на неразрешена информация могат да бъдат подложени на репресии, ако не искат да признаят правото на властите да разделят информацията на разрешена и забранена за разпространение. Затвореното общество има повече възможности да формира съзнанието на своите граждани, отколкото отвореното общество. Идеология, образование и наука, медии, литература и изкуство – всички пеят своите песни на една-единствена мелодия, която е невъзможно да не се научи, защото звучи навсякъде. Пропагандата винаги създава много разбираем и следователно удобен свят.

Кинематографистът изразява гледна точка, визия за света, идеология, която от своя страна съществува в определен социален контекст. Този факт е доста лесно

се разкрива, когато киното е зависимо от държавното финансиране и е в ръцете на властта, която явно или не формира идеологията на държавата и обществото, които иска да представлява. Киното, като средство за пропаганда, е способно да упражнява изключително силно емоционално въздействие. Той активно генерира във въображението на зрителя илюзорна картина на света в много идеализирана форма. В съответствие с намерението на автора, киното може произволно да създаде у зрителя чувство „справедливост“ и морална правота на този или онзи герой, независимо от действителната му роля в историята. В същото време пропагандното въздействие върху човек се извършва скрито, на емоционално ниво извън неговия съзнателен контрол. Никакви рационални контрааргументи не работят в този случай. По време на Студената война манипулирането на чувството за „справедливост“ на героя се използва активно, както от Холивуд, така и с кинотото на Съветския съюз. В това противопоставяне на филмовата територия спечели Западното кино. Съветската пропагандна машина не беше в състояние да създаде привлекателен визуален свят, който да бъде зрелищен, вълнуващ, интересен за масовата аудитория и в същото време умело да тълкува световната история, да насърчава съветските ценности и начин на живот.

Във втора глава се разглежда как киното се използва от властта след 1944 г. за нуждите на своите пропагандни цели. В процеса на историческото развитие на държавата възниква нужда от институционализиране на пропагандата като важен инструмент за налагане на социален и идеологически контрол. През 1948 г. курсът на ускорено налагане на съветския модел става несъвместим с толерантното отношение към плурализма в духовната сфера. Монополът на БКП в управлението на страната налага и монопол върху културните процеси. Той се установява чрез „културна революция“, която трябва да уеднакви културния живот на основата на марксистко-ленинската идеология; да засили държавното начало в него и да го постави под контрола и в услуга на БКП. Всички творци са длъжни да създават произведения според каноните на социалистическия реализъм, който изисква действителността да се представя такава, каквато партията иска, за да могат творбите да възпитават в духа на комунистическия идеал. Това води до опростено изображение и обедняване на творчеството. БКП утвърждава този метод с политическа принуда и засилена материална зависимост на творците от държавата.

В тоталитарните общества пропагандата е неразделна част от системата за контрол и налагане на волята на властта. Монополизирането на целия

политически, обществен и културен живот в страната рефлектира върху личния живот на всеки един човек от най-ранна детска възраст. Идеологическата норма се налага в стройна йерархическа система, в която всяко отклонение бива заклеявано като ерес. От детската градина, през масовите организации, творчески и профсъюзни сдружения, партийни структури, всички са подчинения на едноличната власт на единствената партия и нейния ръководител. С помощта на пропагандата и репресивния апарат на властта, обществото е поставено в подчинено положение.

В тази глава са описани най-важните институции в системата на филмовата пропаганда и информация, като основния реципиент на филмовото послание е масовата аудитория. Схемата прилежно проследява взаимовръзките между отделните сегменти, с които да бъдат постигнати целите на въздействие. Филмовата пропаганда не е била хаотична, а се основава на ясна концепция и е плод на целенасочена работа. Основните институции, които се грижат за пропагандата в киното са следните:

- Съюза на българските филмови дейци
- Разпространение на филми/ България филм
- Комитетът (Управление) на кинематографията;
- Комитет (Министерство) на културата;
- Отдел „Агитация и пропаганда“ на ЦК на БКП.

През различните години тези институции сменят името си, често и структурата си, сливат се или се разделят с други ведомства и управления, но не и пряката роля, която имат върху съдържанието, разпространението и показата на филми в България. Подредени са във възходящ ред спрямо нивото на компетентен при вземане на решения.

В трета глава се разглеждат конкретни примери от пропагандната практика на киното в България. Пропагандната линия на Комунистическата партия за съветизация и налагане на социалистическия идеал през 50-те години продължава в три направления: Изпращане на обученията на български кинематографисти в Съветския съюз; налагане на съветското кино като водеща кинематография в репертоара на кината в цялата страна; създаване на биографични (документални и игрални) филми за ролята на конкретни исторически личности и събития като носители на социалистическата идея.

Изготвят се репертоарно-постановъчни планове с конкретни филми и дати. Подобни планове излизат през няколко години, особено когато отдел „Агитация и пропаганда“ намира „идейни слабости“ в работата на Кинематографията и излиза поредно постановление за „състоянието и по-нататъшното развитие“. В главата са разгледани и няколко конкретни примери свързани със задграничната пропаганда на българското кино, участието в международни фестивали и търговията с филми. Изводите са, че въпреки контрола и препоръките (най-вече от страна на отдел „Изкуство и култура“ към ЦК на БКП), изпълнението на пропагандните функции на родното кино в някои случаи е проблематично. Този хибриден модел на представяне на киното в България, между пропаганда, планова икономика и пазарни модели, среща съпротива, неразбиране и най-важното – трудно успява да функционира. В тази сложна политическа ситуация често творците и управлението на Кинематографията не могат да определят и решат докъде се простират техните правомощия (от заплахата да бъдат санкционирани), а това води „до някои проблеми“ в пропагандата.

Като подглави в тази част на изследването подробно са разгледани няколко пропагандни програми и филми, които имат важно значение в културния живот на страната в този период. Това са програмата „1300 години България“, Случаят „Сергей Антонов“, както и филмовата пропаганда през Възродителния процес и пътя на създаването на „Време разделно“. През целия социалистически период се запазва тенденцията на всяко десетилетие, дори година, да се припомня славното минало на страната чрез отбелязването на кръгли годишнини. Една от основните причини за това е възможността историята лесно да бъде манипулирана и да се използва с пропагандни цели в интерес на властта

В четвъртата глава на книгата е разгледан и огледален пример как киното се противопоставя на пропагандата с документалния филм „Дишай“ (1988), реж. Юри Жиров, като въз основа на документи е представена цялата хронология от създаването на филма до неговия нелегален (без санкция от властта) показ.

В заключението са описани конкретни изводи, до които достига изследването. Първата стъпка е създаването на органи, които да осъществяват политиката на държавното и партийно ръководство. Затова в текста подробно са описани тяхната история на създаване и развитие и функции и задачи, които имат в процеса на налагане на идеологическата норма в обществения и културен живот на страната.

На второ място е изграждането на добре функционираща инфраструктура, чрез която посланията да стигнат до масите. Това е причината в началото ръководството на Кинематографията и всички отговорни фактори да наблегнат върху кинематиката на страната. Тук особено внимание се обръща на пограничните райони и тези с концентрация на българи с мюсюлманско самосъзнание.

На трето място е създаването на тематични репертоари по години (дори петилетки и десетилетия), които буквално да екранизират наложените от властта идеи. Тук се откроява (особено в революционната и историческа тематика) един от прийоми в пропагандата, а именно – формирането на „бащински синдром“ в съзнанието на обикновения човек към вождя, партията и държавата. В съвременната (и „строителна“ тематика на филмите, посоката следва „обещанието“ за по-добро бъдеще, към развито социалистическо общество.

Четвърто, създава непрекъснато кино (културни) събития, чествания, годишнини и други масови мероприятия, които създават ритуали, в които отделния индивид да бъде умишлено поставен като част от масата, да се демонстрира единство и мобилизация. Не случайно филми като „Хан Аспарух“, „Борис I“ и „Време разделно“ са най-масово посещаваните филми. Властта има нужда от подчинение на масите със задължително посещаване на мероприятия, в това число и филми.

На пето място – чрез киното, властта създава митове, които непрекъснато да легитимират необходимостта от нейното съществуване „както въздуха за всяко човешко същество“.

СТАТИИ И СТУДИИ:

Статулов, Д. „За някои проблеми“ на репертоарната и фестивална политика в българското социалистическо кино като средство за пропаганда. “On some problems” of the repertory and festival policy in Bulgarian socialist cinema as a tool for propaganda. Изкуствоведски четения 2021. Модул Ново изкуство: Персоналия, Институт за изследване на изкуствата, БАН, 2022, ISSN:1313-2342, 348-356

Резюме

Монополът на Българската комунистическа партия (БКП) в управлението на страната след 1944 г. налага такъв и върху културните процеси. Той се установява с уеднаквяване на културния живот на основата на марксистко-ленинската идеология и засилване на държавното начало в него. До септември 1944 г. в България господства европейската култура, а след тази дата започва процес на преминаване от европеизация към съветизация. Всички творци са длъжни да създават произведения според каноните на социалистическия реализъм, който изисква действителността да се представя такава, каквато партията иска, за да могат творбите да възпитават в духа на комунистическия идеал. Проучени са документи от Централния държавен архив и отчасти от Българската национална филмотека във връзка с архивни единици, касаещи българското социалистическо кино като средство за пропаганда, разпространение и легитимация на комунистическата идеология сред широките маси. Започват да се командирова киноексперти на различни филмови фестивали, където както да предлагат български филми, така и да договарят за внос. Едновременно се търси пропаганден и търговски успех в една социалистическа планова икономика

Статулов, Д.. Първи стъпки на социалистическата пропаганда в българското игрално кино. Проблеми на изкуството, 4, ИИИЗк, 2022, ISSN:0032-9371, 45-50

Резюме

Монополът на БКП в управлението на страната след 1944 г. налага такъв и върху културните процеси. Установява се чрез „културна революция”, която трябва да обедини духовния живот на базата на марксистко-ленинската идеология; да укрепи в него държавническото начало и да го постави под контрола на партията. Това води до опростяване на изображението и до обедняване на креативността. Българската комунистическа партия утвърждава този метод с политическа принуда и засилена материална зависимост на авторите от държавата. Творческите съюзи са поставени под пряк партиен контрол. Ликвидирана е частната инициатива в културната сфера. Към ЦК на БКП се създава отдел „Агитация и пропаганда”, чиято цел е не само да следи за правилния идеологически разказ в изкуството, но и да дава указания и контрол за своевременно и ефективно изпълнение на пропагандни функции на

новооткрития културен фронт на партията. Тази статия е насочена към конкретни примери от първите опити на комунистическите власти в България да използват киното като средство за пропаганда на новата политическа доктрина.

Статулов, Д.. Историческите личности в пропагандните филми на програмата „1300 години България“/ Historic figures in propagandist films under the 1,300th anniversary of bulgarian statehood programme. Изкуствоведски четения 2021. Модул Ново изкуство: Персоналия, Институт за изследване на изкуствата, БАН, 2022, ISSN:1313-2342, 346-353

Резюме:

В края на 70-те години по инициатива на Людмила Живкова, председател на Комитета за култура, започва подготовката и реализирането на мащабната културна програма „1300 години България“. Целта е годишнината от създаването на българската държава да се използва за популяризиране на националната идентичност, история и култура в чужбина и у нас. Българското кино е начело в тази програма. Предлаганият доклад представя поглед върху част от хронологията и процесите на създаване на филми за личности от историята на България като опит за пропагандиране и легитимиране на комунистическата власт в страната.

Статулов, Д.. Персоналните фондове в архив „Екранни изкуства“ в контекста на обществените филмови архиви в България: проблеми и възможности за опазването им. Българско музиковедие, Извънреден брой, Институт за изследване на изкуствата, БАН, 2021, ISSN:ISSN 0204-823X, 151-160

Резюме

През последните петнадесет години достъпът до архивите се промени, начините на тяхното използване и методологията на организация и систематизация. Основният катализатор за тези промени е бързото развитие на технологиите, дигитализацията, както и свободният и лесен достъп до интернет. Този текст прави опит да анализира актуалното състояние на

филмотеките в България и също така предлага възможни решения на някои от поставените въпроси.

Статулов, Д.. Българското кино и възродителният процес. Изкуствоведски четения 2018. Изкуството в Европа: Модели и идентичности / Art Readings 2018. Art in Europe: Models and Identities, ИИИЗк, БАН, 2019, ISBN:978-954-8594-78-3, ISSN:1313-2342, 310-317

Резюме:

От ранните 50-те до късните 80-те години на ХХ век управляващата тогава Българска комунистическа партия провежда политика на насилствена асимилация на мюсюлманското население в така наречения „възродителен процес“. Средствата, които се прилагат, за да се постигне това, се състоят от насилствено преименуване на мюсюлманските имена от арабски произход в български, ограничения за използването на майчиния език и празнуването на традиционните празници, както и изповядването на исляма. Целият процес се съпътства от мощна идеологическа пропаганда. Наред с другите средства за масова комуникация (преса, радио, телевизия), за каузата са впрегнати и определени, шаблонно създавани произведения на изкуствата. Целта на настоящата статия е да покаже как точно киното е използвано като пропагандно средство във „възродителния процес“

Статулов, Д.. Създаването на филма "Време разделно" в контекста на Възродителния процес. Проблеми на изкуството, 2, Институт за изследване на изкуствата, БАН, 2020, ISSN:0032-9371, 32-35

Резюме:

Настоящата статия представя един аспект от пропагандните практики в държавната културна политика, т.е. създаването и използването на игралния филм „Време на насилие“ като инструмент за манипулиране на общественото мнение в насилствената кампания за смяна на имена от средата на 80-те години в България. Тази кампания беше политика на асимилация на българските

етнически турци. Кампанията за насилствена смяна на имената, започната от комунистическите власти, е наречена „възродителен процес“ през 1985 г. Авторът разглежда хронологично всички етапи от създаването на филма, стигайки чак до времето, когато Антон Дончев написва романа си „Времето на Насилие. Постепенно се проследяват и анализират контекстът на новелизата, режисьорският избор, съпътстващите производствени процеси. Вестникът се опитва да коментира рецензиите и влиянието на филма върху социалния и културен живот в страната и как пуснатият филм е използван от правителството за пропагандни цели.

Статулов, Д.. Първи опити за институционализиране на киното като средство за пропаганда (1944-1948). Изкуствоведски четения / Art Readings, 2018, Институт за изследване на изкуствата, 2018, ISBN:978-954-8594-71-4, ISSN:1313-2342, 289-295

Резюме:

Статията изследва първите опити на комунистическата власт да използва киното като средство за пропаганда. Установяването на новата власт и промяната в политическата конюнктура след 9 септември 1944 г. налагат и коренна промяна в културния живот на страната, в това число и киното. Като изкуство, което се радва на широка популярност сред масите, комунистическата партия прави законови и други нормативни промени, така че да установи пълен контрол над разпространението и показа на филми в България, а чрез тях да наложи и популяризира своята идеология.

Статулов, Д.. Закъснелите премиери. Контекст и обществен резонанс. Изкуствоведски четения 2016, модул Ново изкуство Автори. Течения. Взаимодействия, Институт за изследване на изкуствата, 2017, ISBN:978-954-8594-67-7, ISSN:1313-2342, 364-369

Резюме:

Между 1957 и 1987 цензурата в България спира няколко филма по различни идеологически причини, но основният довод е неспазване на каноните в изкуството, наложени от „единствената“ партия и нейното ръководство – ЦК на

БКП (Централен комитет на Българската комунистическа партия). През 1988 г. вследствие на променената политическа линия, наложена от Съветския съюз, на екран последователно се прожектират всички спрени от цензурата филми. Въз основа на изследвани документи се представя пътят, който изминават филмите до тяхната възобновена премиера.

СТУДИИ

Статулов, Д.. Филмово разпространение, показ и фестивален живот в България в посттоталитарна среда. Щрихи към новото българско кино, Институт за изследване на изкуствата, БАН, 2021, ISBN:978-619-7619-18-8, 52-101

Резюме:

Текстът представя основните процеси и явления, които съпътстват разпространението и прожектирането на филми в България след политическите промени, настъпили в годините на прехода. Както в обществено-политическия и икономическия живот на страната, така и в киното кризата (или поне признаците за нейното начало) настъпва много преди 1989 г. Времевият обхват на това изследване обхваща периода 1990 – 2020 г., като началото на периодът. Разгледани са политическите, икономическите и социалните промени, настъпили в България от 1989 г. насам и тяхното влияние върху развитието на културния сектор и по-специално на филмовото разпространение, прожекциите и фестивалния живот в страната. Предвид качествената промяна, която настъпва в този сектор, текстът обхваща и периода от средата на 80-те години, когато започва и се проявява кризата в сферата на дистрибуцията. Коментират се избрани насоки от промените, настъпили в посттоталитарната среда, в която киното в България трябва да функционира при прехода от планов към пазарен модел на живот. Текстът няма за цел да обхване цялата проблематика, а по-скоро исторически да идентифицира най-важните етапи от развитието на шоуто, разпространението на филми и фестивалния живот у нас,

надграждайки вече публикувани изследвания и коментари. Изследването е придружено от Приложение, включващо интервюта с водещи организатори на утвърдени филмови фестивали и панорами в България през годините, както и гледните точки на някои от участниците във филмови прожекции през периода.